

GRADSKI KAŠTEL U TROGIRU

Prilog proučavanju fortifikacija ranog XV. stoljeća

V a n j a K o v a č i ć

UDK: 718.81(497.5 Trogir) "14"

Izvorni znanstveni rad

Vanja Kovačić

Ministarstvo kulture

Konzervatorski odjel u Splitu

Analizirajući povijesnu građu i arheološka istraživanja, autorica prati gradnju gotičkog kaštela Kamerlengo u Trogiru, uz nove elemente o popravcima i dogradnji južne strane gradskih zidina. Prvi put donosi nacrt kaštela iz 1829. godine koji su pohranjeni u Državnom arhivu u Beču.

Gradski kaštel u Trogiru podignut je po projektu nove mletačke vlasti početkom XV. stoljeća kao izdvojena utvrda na periferiji utvrđenoga grada. Lokalna toponimija na ovome močvarnom rubu otočića nije imala većeg značenja pa je ime kaštela ostalo na razini opće terminologije vojne arhitekture. U najranijim ispravama koje se odnose na planiranje i pripreme za gradnju trogirski se kaštel spominje kao *fortilicium* odnosno *arx*.¹ Tek nakon više stoljeća uvriježio se naziv Kamerlengo, prema nazivu uglednih državnih službenika Republike. U Veneciji su *Camerlenghi del Comun* bili javni državni blagajnici koji su imali sjedište na Rialtu u Palazzo dei Camerlenghi. U provincijskim glavnim gradovima poput Zadra imenovani su *Camerlenghi dei Reggimenti*, koji su uz temeljnu službu prikupljanja prihoda čuvali i vršili podjelu regalija. Na važnoj funkciji predstojnika komore - *camerlengo* ili *camerarius* - bavio se administriranjem prihoda i rashoda, sakupljanjem i zakupom poreza, zakupom tridesetine i soli, te izvoznim carinama i isplatom vojnika. Ti su službenici u dalmatinskim gradovima bili podređeni zadarskom *camerariusu*.² Najistaknutije službe u gradu Trogiru obnašali su

¹ A. Deanović, »Glosar naziva u upotrebi srednjovjekovnog i renesansnog vojnog graditeljstva u Hrvatskoj«, *Rad JAZU*, 381, Zagreb 1978., str. 39.

² I. Pederin, *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409-1797)*, Dubrovnik 1990., str. 25, 45, 90-91.

kaštelan, kamerlengo i knez odnosno kapetan, čije je funkcije objedinjavala jedna osoba. Kamerlengo je o nekim poslovima komore odlučivao zajedno s knezom. U izvješću sindika Donà Bassadona i Pietra Landa god. 1580. prvi se put trogirski kaštel spominje kao sjedište kamerlenga.³ Na snimci kaštela inženjera Alessandra Gannasse iz kasnog XVIII. stoljeća navodi se da su kaštelan i kamerlengo imali stan u sjevernom nizu kuća unutar kaštela, koje su danas srušene, što upućuje na to da je naziv službe tijekom vremena postao sinonim za trogirski gradski kaštel.⁴ Na austrijskim snimcima iz XVIII. i početka XIX. stoljeća upotrebljava se naziv Veliki kaštel (*Castell maggiore*), a tijekom prvih desetljeća XIX. stoljeća nadopunjuje se imenom Kamerlengo (*Castel Maggiore oder Camerlengo*), što je preživjelo u govornom jeziku.⁵

Trogirski povjesničari XVII. stoljeća Ivan Lucić i Pavao Andreis prikupili su dragocjene povijesne izvore i svjedočanstva o prošlosti grada, posebice o njegovoj opsadi od mletačke flote. U dokumentima se navode precizne upute za gradnju gradskog kaštela zasnovane na strateškim analizama terena, pristupa s kopna i mora i nepovoljnih pravaca napada.⁶ Proučavanjem povijesnih razloga nastanka i arhitektonskih odlika trogirskog kaštela bavilo se više autora čitavoga minolog stoljeća.⁷

Trogirska opsada s mora praćena bombardiranjem grada izvršena je po odluci dužda Tommasa Moceniga (1414.-1423.). U vojnoj službi istakao se u bitkama za prevlast na moru s Đenovom, bio je zapovjednik galije u ratu za Chioggiu (1378.-1381.), a vodio je križarsku flotu u pohodu na Nikopolis 1396. godine. Već u XIV. stoljeću Venecija je iskazala ozbiljne nakane prema Trogiru, toj maloju ali važnoj dalmatinskoj komuni. Sukob između Đenovežana i Mlečana izbio je u pomorskoj bitci kod Trogira 1378., gdje su se sklonile đenoveške galije na čelu s

³ *Ha il castello alla bocca del porto di poca stima, et è la stanza del Magnifico Camerlengo.* U: Commissiones et relationes Venetae, (ur.) Grga Novak, Sv. IV (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium; knj. 47), Zagreb 1964., str. 244.

⁴ Akvarelirani crtež nalazi se u Archivio di Stato di Venezia, Provv. alle Fortezze, buste ex b. 82, disegno 105. Usp: V. Kovačić, »Alessandro Ganassa, Pianta e profilo del castello Camerlengo«, u: *Tesori della Croazia restaurati di Venetian Heritage Inc.*, Venezia 2001., str. 204.

⁵ Na snimku iz 1829. nema naziva Kamerlengo, već je pridodan rukopisom (Beč, Inland C III, a. Traù N. 7. Grundrisse Durchschnitte und Ansichten des Castelles [Camerlengo] von Trau).

⁶ *Memorie Istoriche di Tragurio ora detto Traù* di Giovanni Lucio, in Venetia, presso Stefano Corti, MDCLXXIV; I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, II, (ur.) Jakov Stipišić, Split 1979.; P. Andreis, *Povijest grada Trogira*, I, (ur.) V. Rismondo, Split 1977.

⁷ R. Slade Šilović, »Kašteo "Kamerlengo" u Trogiru«, *Bolletino di archeologia e storia dalmata* 1910, br. 3, Prilog, Split 1911.; G. Praga, »I Leoni di Traù«, *Archivio storico per la Dalmazia*, Anno VII, vol. XIV, fasc. 81, Roma, Dic. 1932-XI, str. 3; C. Fisković, »Radovi Saveznog instituta u Dalmaciji«, *Zbornik zaštite spomenika kulture*, XI, Beograd 1960., str. 85-86; V. Kovačić, »Trogirske fortifikacije u XV. stoljeću«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 37, Split 1997.-1998., str. 109-136; I. Benyovsky, »Urbane promjene u Trogiru u prvim desetljećima mletačke vlasti (1420.-1450.)«, *Povijesni prilozi*, 23, Zagreb 2002., str. 71-85. I. Benyovsky Latin »Izgradnja gradskih fortifikacija u Trogiru od 13. do 15. stoljeća«. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti avoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 28, Zagreb 2010., str. 39-43.

Južna obala u Trogiru, konac XIX. st.

Lucianom Doriom. Mletačka flota pod zapovjedništvom admirala Vettore Pisani-ja, koji je prije toga osvojio Kotor i uništio šibensku luku, bombardirala je grad s morske strane i s položaja na Čiovu uz pokušaj iskrcavanja na kopno. Međutim, plan se nije ostvario kao što nije uspio ni ponovni pokušaj Venecije da zadobije Trogir sljedeće godine.⁸

Nakon pobjede nad turskom flotom kod Galipolja, na mostobranu između Male Azije i Europe 1416. godine, Mlečani ubrzo stječu kontrolu nad gradovima na ulazu u Jadran. Drugi strateški punkt na sjeverozapadnoj strani Jadrana bile su Akvileja i čitava pokrajina Friuli koje su pale 1419.-1420. god. Poslije učvršćenja mletačke vlasti u Zadru slijedile su intervencije u komunalnim središtima srednje Dalmacije kao dio Mocenigova osvajačkog programa za čitav jadranski bazen. Osobiti izazov Veneciji bili su trogirski brodovi, koji su ploveći prema Apuliji ugrožavali njezine pomorske i trgovačke interese pa je početkom 1420. Vijeće umoljenih donijelo odluku o osvajanju Trogira.⁹ Napadi na grad započeli su u svibnju i trajali čitav lipanj 1420., pod vodstvom Pietra Loredana, koji se već kod Galipolja afirmirao na položaju zapovjednika flote. Izložen u morskom kanalu, Trogir je dugo odolijevao jakim pomorskim snagama, koje su imale artiljerijsku podršku na obali otoka Čiova, sučelice južnoj strani grada.¹⁰ U opsadi su teško oštećene gradske zidine XIV. stoljeća s obodnim kulama, samostan sv. Nikole, katedrala sa zvonikom, vijećnica, gradska loža i brojne palače. Kako se grad nije dobrovoljno predao, nova vlast nije imala mnogo privrženika u redovima tro-

⁸ Trogirsku epizodu u ratu između Mlečana i Đenovežana detaljno je opisao povjesničar Ivan Lucić analizirajući plovni put, dobre odlike luke te poznate predjele i utvrđene položaje na kopnu i otoku Čiovu. U: I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, I, (ur.) Jakov Stipišić, Split 1979., str. 675-707.

⁹ *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike*, knj. VII (1412-1420), (ur.) Š. Ljubić, Zagreb 1882., str. 301.

¹⁰ I. Lucić (bilj. 6), str. 938-943; P. Andreis (bilj.), str. 111-117.

Ulaz u luku kod kaštela Kamerlengo

girskog plemstva i građanstva. Pobjednici su odmah počeli uređivati grad prema svojim pravilima, uz stacioniranje velikog broja najamnika.¹¹ Jedan od prvih zadataka u organizaciji života u gradu bio je popravak oštećenih zidina i kula te gradnja gradskog kaštela koji je mogao funkcionirati kao izdvojena utvrda.

Neposredno nakon što Verona priznaje mletačku vlast god. 1408., osnovan je ured *provisores ad fortificia*, u čijem je programu bila provjera stanja obrambenog sustava i u drugim osvojenim pokrajinama. Republika je poslala svoga provjerenog stručnjaka za utvrde, Picina, koji se istakao u gradnji utvrda na Lidu, otočkom predziđu Venecije, te je 1413. premješten u Veronu, gdje je do 1428. vodio obnovu citadele.¹² U dukalama iz 1422. i 1425. uz veroneške utvrde spominje se *magistri Picini ingenarii nostri i prothoingenarius ducalis dominii Venetorum*, a uz njega su bili majstori Stefano i Giovanni iz Cremona.¹³ Po duždevu nalogu povremeno je dolazio i u Dalmaciju pa se u izvorima navodi 1414. u Zadru i Šibeniku kao *magistrum Pizinum*, ali nije zapisano njegovo osobno ime. Ne možemo ga sa sigurnošću poistovjetiti s kiparom Lorenzom Pincinom iz Venecije odnosno Bergama koji je radio na šibenskoj katedrali, što se ponavlja u radovima starijih

¹¹ M. Šunjić, *Dalmacija u 15. stoljeću*, Sarajevo 1967., str. 145. U prvoj godini mletačke uprave navodi se 350 vojnika najamnika u Trogiru.

¹² C. Promis, »Biografie di ingegneri militari italiani: dal secolo XIV alla metà del XVIII«, *Miscellanea di storia italiana*, 14, Torino 1874., str. 370.

¹³ J. E. Hale, »The Cittadella of Verona«, u: *War, Culture and Society in Renaissance Venice, Essays in Honour of John Hale*, (ed.) D. S. Chambers, C. H. Clough, M. E. Mallet, London 1993., str. 18-19.

Vanjština kaštela s istočne strane prema gradu

autora. Radi se o sasvim različitim i specifičnim strukama, jer vojni inženjeri kao stručnjaci za obrambene sustave provjeravaju stanje utvrda, analiziraju strateške položaje i izrađuju skice za fortifikacije značajne za sigurnost naselja na širem teritoriju Republike.¹⁴

Godine 1409. mletačka uprava u Zadru gradi utvrdu na jugoistoku grada zvanu Citadela. Nedugo nakon toga trećentistički gradski kaštel na sjeveroistoku poluotoka pojačava se prema detaljnom projektu inženjera Picina god. 1414. Kaštel je bio četvrtasta tlocrta s poligonalnom ugaonom kulom usmjerenom prema gradu, barbakanom s utvrđenim pojasom zidina oko kaštela koji je pratio široki obrambeni kanal. Utvrda je jarkom bila odvojena od grada, a pokretni je most po potrebi omogućivao vezu s poluotokom. Utvrđena krila s kulama na krajevima kanala branila su luku a prolaz se dodatno osiguravao lancima.¹⁵

Krajem srpnja 1420. izdana je dukala o gradnji nove utvrde, važne za sigurnost grada Trogira, a već početkom kolovoza dužd Tommaso Mocenigo odredio je komisiju koja je trebala donijeti odluku o najpovoljnijem položaju za gradnju

¹⁴ I. Kukuljević Sakcinski, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Zagreb 1858., str. 338.

¹⁵ T. Raukar-I. Petricioli-F. Švelec-Š. Peričić, *Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar 1987., str. 127-134. U dukali od 6. rujna 1414. izdaju se upute magistru Pizinu u utvrđenjima, citadeli i kastrumu Zadra. Slijede i preporuke da na šibenskim kulama treba smanjiti broj strijelaca naoružanih samostrijelom. U: *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike*, knj. VII (1412-1420), (ur.) Š. Ljubić, Zagreb 1882., str. 182. O tipovima tog oružja donosi I. Alduk, »Prilog poznavanju samostrijela u srednjovjekovnoj Dalmaciji«, *Starohrvatska prosvjeta*, sv. 34, Split 2007., str. 379-387.

Pogled na kaštel sa sjeveroistoka s položajem jarka

gradskog kaštela.¹⁶ Nakon uspješnih radova u Veroni i na zadarskom kaštelu, magister je Pincino kao renomirani vojni inženjer imenovan članom trogirске komisije. U njezinu su sastavu bili visoki dužnosnici i poznavatelji umijeća ratovanja knez Zadra Andrea Zane i zadarski kapetan Paolo Correr, providur Splita Vittore Bragadin, generalni kapetan Kulfa Pietro Loredan, soprakomit galije Marko Miani te najistaknutiji pristaše mletačke vlasti u Zadru, plemići Toma Petrizo i Šimun Detriko, koji je kao vjeran sluga Republike odmah bio imenovan trogirskim knezom.¹⁷ Dvojba oko izbora mjesta za kaštel - između onog kod benediktinske

¹⁶ Kaptolski arhiv Trogir, Raccolta di Ducali dal 1272 al 1753, Ex Volumine Reformationum Magnificae Civitatis Tragurii, f. 18.

... Item quod Dominatio Vestra non ponat in civitate, vel districto aliquod novum dacium, gabellam, seu tributum, nec faciat fieri novum forticilium, seu Castrum, cum totum spatium civitatis sit parvum, et castra construendo civitas desolabitur. Respondemus quod volumus facere in civitate nostra Tragurii illa forticilia, qua vobis videbuntur pro bono et securitate civitatis nostre predictae...

Datum in nostro ducali palatio die ultimo mensis julii, indictione 13. 1420.

¹⁷ G. Lucio, *Memorie* (bilj. 6), str. 111-113. Isprava je sačuvana u prijepisu u Arhivu HAZU u Zagrebu (dalje: AHZg), Ostavština Lučić (Lucius), XX-12/knjiga 10, ff. 158-159.

Thomas Mocenigo Dei gratia dux Venetiarum et cetera. Nobilibus et sapientibus viris Andreae Zanne, de suo mandato Comiti, et Paulo Corario Capitaneo Jadrensi, fidelibus dilectis salutem et dilectionis affectum. Volentes ad fortificationem, ob securitatem civitatis nostre Traguriensis providere, fidelitati vestre denotamus quod cum nostris Consiliis Rogatorum et additionis deliberavimus et determinavimus quod vos Ser Paulus Capitaneus noster Jadræ ire debeatis Tragurium ad quem locum similiter deliberavimus venire debere nobilem Virum Ser Victorem Bragadeno Provisorem nostrum Spalati; et propterea cum dictis nostris consilijs, vobis Ser Paulo scribimus, et mandamus materiis recepto nostro pariter mandato intelligendo vos cum dicto nostro provisoro Spalati de die quo ad dictum locum Tragurium insimul convenire debetis, debeatis quantum celerius esse possit ire Tragurium ducendo

opatiije sv. Ivana na istočnom rubu grada i drugog na zapadnom kraju poluotočiča kod velike kule koja je zatvarala luku - ubrzo je riješena te je određen položaj izvan naselja, s lakšim pristupom brodovima u slučaju sukoba i pružanja pomoći. Inženjer Pincino upotrijebio je obrambeni predložak usvojen kod zadarskog kaštela, gdje je mjesto odabrano periferno prema postojećoj strukturi grada, te ga prilagodio položaju trogirске luke, koridorima plovidbe i plićinama morskog kanala.¹⁸ Detaljne upute o tretmanu zatečenih zidova i kula dao je generalni kapetan

vobiscum Egregium virum Thomasium de Petrice civem ed fidelem nostrum Jadrensem, et cum applicueritis ad dictum locum Tragurium vos Ser Paulus, Ser Victor Bragadino, et dictus Ser Thomas de Petrice esse debeatis insimul, et videre, et examinare locum examinatam alias per Capitaneum nostrum Culphi et Ser Marcum Miani, et magistrum Pincinum in quo terminabatur fortilitium fieri debere, et quia dictus Capitaneus noster Culphi Ser Marcus Miani, et Magister Pincinus fuerunt differentes de modo per quem fieri debeat fortilitium predictum sicut scripsit nostro Dominio Capitaneus Culphi quorum opiniones uobis in scriptis mittimus presentibus inclusis, ut de illis informationem habeatis, debeatis vos habito parere, et opinione tam stipendiariorum qui deinde sunt in hoc expertorum quam aliorum qui vobis viderentur de talibus instructi, et examinata opinione dicti Capitanei Culphi Ser Marci Miani et Magistri Pincini terminare et deliberare debeatis per vos tres scilicet vos provisorem nostrum Spalati et dictum Ser Thomam de Petrice, vel maiorem partem vestrum, si dictum fortilitium fieri debet, vel secundum opinionem Capitanei Culphi vel secundum opinionem Ser Marci Miani, vel secundum opinionem Magistri Pincini, vel per alium modum qui vobis tribus, vel maiori parti vestrum, videbitur securior, et utilior pro statu nostro, et quicquid per vos, vel maiorem partem vestrum terminatum fuerit mitti debeat executioni; Comittendo Domino Simoni de Detricho quod determinationem quam feceritis exequi debeat, et mittere executioni, et dare /f. 159/ principium laboreris fiendis expendendo de denariis introitus Civitatis Traguriensis; facta autem dicta determinatione debeatis reverti ad regimem uestrum comittendo Magistro Pincino Ingeniario nostro quod inde non recedat sine nostro mandato scribendo nobis distincte et ordinate determinationem quam feceritis de fortilitio predicto pro nostra informatione. Datum in nostro Ducali Palatio die X Augusti Indictione XIII MCCCCXX.

¹⁸ Die 1. septembris 1420 magnifici, et spectabili viri domini, Paulus Corario honorabilis capitaneus Iadrae, Victor Bragadino honorabilis prouisor ciuitatis Spalati, et Thomas de Petrizo nobilis ciuis Iadrae simul congregati super turri iuxta turrim magnam catene portus Tragurii examinatis opinionibus, et parere magnifici viri Petri Lauredano generalis capitanei Culphi pro Illustrissima Dominatione Venetiae et nobilium sopracomitum galearum dictae dominationis necnon domini Marci Miani, ac Magistri Pinciani ingeniarii. Et visis ac examinatis situ et circumstantiis dictae ciuitatis et aquis circum currentibus ciuitatem, et aliis omnibus visis, examinatis quae videbantur examinanda, et mensuranda fuerunt super inde, habitoque respectu quod in loco infrascripto secundum opinionem predicti domini capitanei Culphi habilis potest preberi, et dare auxilium infrascripto fortilitio. Insuper auditis opinionibus, et parere spectabilis militis domini Simonis de Detrico de Iadra, honorabilis comitis Tragurii ac comestabilium infrascriptorum videlicet Bessi de Senis, comestabili in Iadra, Iohannis Schermo armigeri in Iadra, Meneghini Bano comestabili in castro Iadrae, ac gratiosi caporalis, necnon Dotti de Pesa, Rentii de Cortona, Nicolai dicti Mezabarda de Florentia, Iacobi de Cremona, Iohannis de Teruisio, Melchioris, et Antonii de Teruisio, et Zanachi Teruisano, ac Antonii Cante de Cenis comestabilium in Tragurio vocatorum à dictis dominis congregatis, ut supra, causa prouidendi locum in quo debeat fieri castrum, seu fortilitium in Traguro, qui dominus Simon comes, et omnes comestabili predicti conuenerunt simul in opinione ipsorum dominorum determinauerunt vnanimiter et concorditer, quod dictum fortilitium fieri debeat in Burgo Tragurii vbi est turris magna catenae portus predicti in modum infrascriptum. G. Lucio, *Memorie* (bilj. 6), str. 442-443; I. Lucić (bilj. 6), str. 946-947; P. Andreis (bilj. 6), str. 160.

Vanjsko pročelje kaštela na sjevernoj strani

Kulfa Pietro Loredan odredivši koje dijelove treba porušiti, a koje ojačati.¹⁹ Kao dodatno osiguranje kaštela, Loredan preporučuje vodenu zapreku, odnosno jarak oko barbakana širok deset stopa. Treba ga iskopati što dublje i podzidati, te na isti način pratiti sjevernu stranu kaštela do sjeverozapadne kule. Nužno je srušiti dio

¹⁹ ...Item sia fatte le fosse intorno li diti barbacani largi passa x, e fundati quanto si può, e sia muradi de la parte de la Città. E perche lo compreso del Castello, e de le fosse verso la Città sarà di neccessità bater per terra algune cassette de ligname, sia le dite cassette tolte per compra, o uer per cambio equiualente. Item sia fatto fosso, a la dita larghezza e profondità del fosso del dito Castello per incontro de la torra Maistra per sino à le mura de Tramontana sia etiamdio fatto muro de barbacan de le parte dentro del dito fosso, si che el terren doue è lo lago remagna per recto al dito Castello. E nota chel dicto fosso del receto sia banchado tutto in entro, che la torre Maistra del Castello lo possa ben defender. Item sia batudo per terra quella parte del muro de verso Ostro per incontro de la torre menor del Castello, si che con vn torexin da esser fatto nel barbacan se possa con vn grapo montar sul detto muro de Ostro, come e nel Castel de Zara: simigliantemente sia fatta al muro da ponente. Item sia batuda per terra la torre che è sul muro della terra noua dalla parte de Ostro, la qual vegnirau e esser più vixina al detto Castello zoe la torre noua quadra, e grande. Item sia fatta la porta del detto Castello da la parte de Tramontana distante da la torre del Canton passa cinque. Item sia fatto el ponte da la faza da verso Tramontana à ladi à la torre maistra quanto se può, purch'el dismonti entro al receto; del qual receto per un altro ponte se passa nella Città, el qual ponte del receto sia vixin ala dita torre maistra quanto se puo. Item sia fatto un barbanchan de la torre menor del ditto Castello tanto in qua: quanto si puo passar a quazzo con fosso dauanti, si che non se possa andar à la mura del dito Castello, che son alla parte d'Ostro, del qual barbanchan et ponte leuador se possa passar el dito fosso. Item à le mura de la parte d'Ostro imediate da puo le fossa sia fatto una porta, la qual sia à posta del Castello si che per duo parte se possa metter zente ne la Città. Item sia fato le stancie in volto, e la cisterna secondo la oportunità. Item sia quasto le porporere, et fato un arzero si che abelmente se possa meter zente nel dito Castello. Item messo in fortezza el Castelo de muro, o ver de fosse sia funditus ruinando tuto el muro, che diuide, e parte la Città vecchia da la noua.

G. Lucio, *Memorie* (bilj. 14), str. 470; I. Lucić (bilj. 6), str. 997.

južnoga gradskog zida prema maloj kuli kaštela, iako je tek nedavno sagrađen, kao i kvadratnu kulu na južnoj strani Novog grada jer je preblizu novoj utvrdi. Na sjevernom pročelju kaštela generalni kapetan određuje položaj vrata na udaljenosti od četiri stope od ugaone kule, a predlaže vezu između sjevernog predziđa i periferne strane poluotoka upotrebom manjih montažnih mostova. Uz malu kulu kaštela treba sagrađiti barbakan te spriječiti prolaz do južne obale, a pokretnim mostom na istoku sačuvati stalnu vezu s gradom. Također je izdana zapovijed o rušenju zida između Starog i Novog grada, čiji kamen treba upotrijebiti za gradnju kaštela i podzide opkopa.

Sjeverna vrata s kliznim utorima za saracinesku

Početkom rujna trogirski knez Detriko sklopio je ugovor s klesarom Marinom Radojevim za izradu kamena za temelje trogirskog kaštela.²⁰ Marin se Radojev s tri kamenara obvezao brati kamen u kamenolomu i obraditi lice kamenih kvadera te ih lađom dopremiti u Trogir, na mjesto gradnje budućeg kaštela. Kako

²⁰ AHZg, Ostavština Lučić (Lucius), XX-12/knjiga 9, ff.164-165.ex notis cancellarie 1420 die 8 septembris: Simonis Detrico comitis cum prothomagistro de fabricando fortificio conuentio

Actum in cancellaria comunis presentibus nobilebus viris Nicolao Stipe examinatore, Donato de Casotis, Zuve Lodovici, Simone Nicole Jacobi eius fratre, Petro de Cipchis et pluribus aliis testibus uocatis et rogatis. Ibiq; strenuus miles dominus Simeon de Detricho de Jadra, honorabilis comes ciuitatis Traguriensis uigore comissionis sibi date per magnificos viros dominum Paulum Corario, honorabilem capitaneum Jadre ac dominum Victorem Braga-

protomagister Marin nije posjedovao lađu, komuna se obvezala osigurati brod s posadom. U ugovoru je naglašeno da treba sagraditi utvrdu s kulama širine 15 stopa, koristeći se u ispuni i na vanjštini zida kvalitetnim vezivom kako priliči ugledu dobrog majstora. Dukala izdana u prosincu 1420. potvrđuje da su neke kuće i posjedi trogirskih plemića i građana oduzete za gradnju utvrde s jarkom.²¹

deno, honorabilem prouisorem Spalati, die 2 presentis ut per scripturam mei notarii manu infrascripti ex una parte ac Marinus Radoy prothomagister ex altera parte venerunt ad invicem ad certas conventiones et pacta, videlicet, quod ipse Marinus se solepniter obligando promisit et convenit dicto domino comiti cum tribus magistris lapicidis continuo laborando fodere et cavare ac laborare lapides afuzatos pro fundamento fortilicii constituendi in Tragurio usque ad sufficientiam dictorum fundamentorum et ipsos lapides conducere Tragurium et exonerare ad litus ubi fiet dictum fortilicium omnibus suis sumptibus et expensis et hoc quia dictus dominus comes promisit et convenit dicto protomagistro dare et solvere pro qualibet barcha dictorum lapidum portature unius octenarii salis libras septem parvorum, et ab inde super pro rata portaturae cum hac conditione et pacto convento inter ipsas partes quod si ipse prothomagister barcam seu navilium non possit habere pro portando dictos lapides, quod tunc ipse dominus comes seu comune dare debent barcam seu navilium cum marinariis et conducere ipsos lapides suis sumptibus et expensis et tunc dare dicto protomagistro solum libras 4 parvorum pro portatura unius octenarii salis predicti et pro rata, ut supra dicitur, et quod ipse Marinus tamen teneatur dare lapides suis expensis ad litus maris ubi carigabuntur in insula. Insuper dictus Marinus fuit contentus et confessus habuisse et recepisse a dicto domino comite in ratione dictorum lapidum ducatos 20 auri in auro quos numeravit eidem in presentia dictorum examinatoris et testium ac mei notarii infrascripti computando ducatos in ratione libras 5 et solidos 10 x pro ducato. Que omnia et singula. Predictis die, loco, examinatore et testibus.

Antedictus dominus Simeon comes ex una parte, et Marinus prothomagister ex altera, devenerunt ad infrascriptam conventionem in quantum placebit Serenissime dominationi Venete, videlicet quod ipse Marinus se obligando dicti domino comiti nomine dicte dominatio/f. 165/nis stipulanti fodere seu cavare lapides pro faciebus de fortilicii ac turrium et smarare ac apuntare ipsos et ponere in opere faciendo ac construendo muro dicti fortilicii et turrium latitudinis pedum XV et constructum ac ligatum perfecte intus in medio et extra ad laudem boni magistri; intelligendo semper quod debeat laborare cum tot magistris quot erunt necessarii et oportuni ad dictum opus et perseverando, et continuando donec ipsum fortilicium completum erit, et hoc ideo quia dictus comes promisit et convenit nomine predicto dare ipsi Marino pro suo premio et labore libras 20 parvorum pro quolibet passu dicti muri pedum sex cum dimidio pro quolibet quadro, nec non conducere lapides ab insula usque ad laborerium et dare calcem saburnam manuales, ac cetera alia neccessaria pro laborerio predicto sumptibus et expensis comunis ita quod pro ipsis lapidibus et faciebus et pro suo opere et labore habere debeat dictus Marinus dictas libras 20. Que omnia et cetera.

G. Lucio, *Memorie* (bilj. 14), str. 113-116; I. Lucić (bilj. 6), str. 947.

²¹ Kaptolski arhiv Trogir, Raccolta di Ducali dal 1272 al 1753, ff. 21-22.

...Ad quantum, quod sic sequitur, ... Quinto supplicant predicti, quia in construendo fortilicium et foveas in dicta civitate Tragurii, et pro platea antedicti fortilicii faciendam, multa domus nobilium et civium deinde accepta fuerunt, da quibus aliqui in reconpensionem suam habuerunt concambium, et aliqui non quod illi, qui habuerunt concambium habunt confirmationes suas a Vestro Dominio da eo quod habuerint, et quod illis, qui non habuerunt aliquid in concambium pro suis possessionibus datis Vestro Dominio per Dominium Vestrum providentur. dicimus quod mandabimus quod illis nostris fidelibus Tragurinis quod possessiones fuissent acceptae, seu accipiantur, et tenerentur causa fabricationum facturum, seu fiandarum iuxta mandata nostra, debeant in compensationem suarum possessionum fieri, et dari concambium, et equivalentia bona in aliis possessionibus nostri Tragurii per modum,

Vanjski pojas zida s temeljima barbakana na početku mosta

Radovi su većim dijelom podmireni od prihoda soli, kako svjedoči dukala od 23. kolovoza 1424. godine, a ističe se značenje gradnje zbog sigurnosti podanika i zaštite grada.²² Majstor Marin Radojev bio je član bratovštine Sv. Duha, gdje se

quod habeant merito contentari et faciamus, et mandabimus, quod de eo quod habebunt, et sibi datum fuerit de possessionibus nostris ut prefetur, loco predictarum possessionum eorum debeat fieri eis auctoritate nostra in opportuna forma confirmatio debita. Datum in nostro ducali palatio die 20 decembris, indictione 14. 1420.

²² AHZg, Ostavština Lucius, XX-12/knjiga 10, ff. 36-37.

1424 – 23 augusti: *Quod exequatur opinio comitis Traguriensis intellectis litteris vestris per quas a nostro Dominio petitis declarari si fortilicium construendum fieri debeat de lapidibus ultra barbacanum construendum: uobis respondemus quod sumus contenti, et placet nobis*

spominje u prvom popisu bratima 1429. godine.²³ Takođe 15. veljače 1433. sklapa ugovor s bolnicom i bratovštinom Sv. Duha, koja mu prepušta neizgrađeni teren u Burgu za gradnju tjeska za ulje.²⁴

U dvorištu Kamerlenga podignuta je manja kapela posvećena sv. Marku, zaštitniku Prejase Republike. Ispod monumentalnog reljefa lava bio je manji s grbom obitelji Tron u kvadrilobu. Luka se Tron istaknuo kao soprakomit mletačke galije pri predaji Korčule i opsadi Trogira, te jeagrađen povjerljivom funk-

quod fortilicium fabricandum construi faciatis de muro laborato lapidibus, tectum autem ip-sius fortilitii cooperiri faciatis prout est solitum fabricari, et cooperiri fortilitia /f. 37/ in par-tibus illis. Super facto uero salis per uos requisiti uos aduisamus quod fuimus cum nostris offitialibus super sale qui nobis retulerunt uobis misisse unum caricum salis et quod de breui uobis mittent alia duo carica, et sic eisdem comisimus atque mandauimus et fieri facient. Datum in nostro ducali palatio die 23 mensis augusti, indictione secunda MCCCCXXIII.

²³ C. Fisković, »Neobjavljeno djelo Blaža Jurjeva u Stonu«, *PPUD*, 13, Split 1961., str. 123, 126. O značenju i utjecaju bratovštine Sv. Duha svjedoči i podatak da su već 1429. vojnici iz Kamerlenga njezini članovi - kaštelan Blasius Laurencii, kapetani Guiglelmus i Petrus de Mediolano, te Toma, sin nekog stipendiarija. u: I. Benyovsky Latin, »Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku«, *Povijesni prilozi*, 32, Zagreb (2007.), str. 50.

²⁴ Kaptolski arhiv Trogir, pergamena br. 278. Majstor Marin za života je morao davati dio prihoda bratovštini i bolnici Sv. Duha, kojoj je tjesak trebao biti vraćen u vlasništvo nakon njegove smrti. Zahvaljujem kolegici Jadranki Neralić na ustupljenim podacima.

Trogir, 1433 veljača 15

In Yesu Christi nomine. Amen. Anno natiuitatis eiusdem millesimo quadringentesimo tri-gesimo tercio, indictione vndecima, die quintodecimo mensis february, temporibus quidem ducatus serenissimi principis et excellentissimi domini domini Francisci Foscari, Dei gra-tia incliti ducis Ventiarum etc. necnon regiminis spectabilis et generosi viri domini Mar-ci Memo, honorabilis comitis Tragurii suorumque iudicum nobilium virorum dominorum Petri Mathei de Chiudis, Iacobi Michaelis Lod[...] et Donati Michaelis Siluestri. Actum Tragurii, in cancellaria comunis, presentibus nobili viro ser Iohanne Dmine examine, Matheo Bodassinich de villa Baba et Iohanne Vichouilich(!), dicto Nassada de Ortis Tragu-rii, testibus vocatis et rogatis, ibique ser Antonius Andree Theodori tamquam procurator et Dminach Gudicich tamquam supanus Fraternitatis et Hospitalis Sancti Spiritus de Tragurio nomine et vice dictorum hospitalis et Fratalee, dederunt et concesserunt Marino Radoie prothomagistro lapicide de Tragurio, presenti et pro se et suis heredibus stipulanti et recipi-enti vnum locum vacuum brachiorum nouem per longitudinem, et brachiorum octo per lati-tudinem positum in burgo Tragurii iuxta iura comunis a leuante, iura Sancte Marie de Burgo mediante via comunis ab austro, et ponente et iuxta iura heredum Allegreti marangoni a borea, et alios fines. Ita tamen quod ipse magister Marinus teneatur et debeat hinc vsque ad festum Sancti Michaelis aut ad plus hinc ad vnum annum proximum, construxisse et fecisse, vnum thochium(!) siue macinam ab oleo omnibus suis expensis, et dare omni anno dictis hospitali et fratalee videlicet, omni anno quo in dicto thochio fiet oleum, vnum stare oley, et quod veniente ipso Marino ad mortem dictus locus cum thochio ad dictum hospitale et frata-leam libere reuertatur et remaneat. Et quod aliud laborerium seu edificium quod reperiretur super dicto loco ad mortem eiusdem Marini extimetur per duos bonos viros et pro extima competenti dicta Fraternitas et Hospitale id accipere teneatur. Que omnia promiserunt dicte partes hincinde attendere et obseruare et non contrauenire sub pena librarum quinquaginta paruorum stipulatione promossa, soluendo per partem contrafacientem parti seruare volenti, qua pena soluta uel non rata tamen perpetuo maneant omnia suprascripta.

(Signum notarii) Ego Franciscus de Viuiano, condam ser Iohannis de Venetiis, publicus imperiali auctoritate et iuratus notarius et cancellarius comunis Tragurii predictis omnibus et singulis presens fui, eaque rogatus scripsi et publicau.

Detalj akvarela inž. Alessandra Ganasse sa presjekom kaštela, zgradom za kašelana i kamerlenga te barbakanom mosta (Archivio di Stato Venezia, P. Fortez., b. 82, d. 105, DS 13/17)

cijom gradskog kneza (1421.-1424.), drugi po redu od uspostave nove mletačke uprave. Gotički reljef lava s inicijalima DC i grbom obitelji Contarini izrađen je nakon zauzeća Trogira u XV. stoljeću i postavljen na kapelu u spomen na dužda Domenika Contarinija I.(1043.-1071.) koji se u mletačkim analizama spominje u kontekstu osvajanja Zadra polovicom XII. st.²⁵

Radovi oko gradnje kaštela tekli su sporo jer komuna od vlastitih prihoda nije mogla smoći dovoljna sredstva te je stalno ponavljala zahtjeve za pomoć. Prilikom drugog posjeta Trogiru 1424. godine, admiral Loredan obilazi grad sa soprakomitima galija te o svojim zapažanjima izvještava dužda Francesca Foscarija.²⁶ Preporučuje popravak kula gradskih zidina na jugu, posebice kule Bi-

²⁵ U ratnim publikacijama predstavljeno je da su talijanski vojnici pronašli "usnulog" lava u proljeće 1941. u dvorištu Kamerlenga. Fotografija je zapravo dokaz da je početkom Drugog svjetskog rata kapela sv. Marka u dvorištu kaštela još postojala s reljefima uzidanima na pročelju. Kapela je vjerojatno srušena u poratno vrijeme, lav s pročelja pohranjen je u dominikanskom samostanu, a Tronov grb u Muzeju grada Trogira. Usp.: M. Jareb, »Trogirski incident od 1. prosinca 1932. i mletački lav svetog Marka«, *Časopis za suvremenu povijest*, 39 (2007.), br. 2, str. 438.

²⁶ ...Postea vero iuxta mandata vestri incliti Domini inioncta circa fortilitium construendum in hoc vestro loco Tragurio pro conseruatione loci eiusdem nos simul cum nobilibus viris dominis Pauli Pasqualigo, Nicolai Triuisano, et Bartholomei Lombardi supracomitibus galiarum vestrarum dictum locum Tragurium totum à parte terraefirmae, quam à parte maris mature conspeximus, et examinauimus vbi, et in qua parte terrae firmæ, quam à parte maris mature conspeximus, et examinauimus vbi, et in qua parte ipsius loci habilius, et comodius cum securitateque nec non etiam cum minoribus expensis fieri posset aliquod fortilitium, in cuius quidem fortilitii fabricandi examinatione, et deliberatione multas reperimus, et varias contrarietates propter spissitudinem, et multitudinem domorum coaderentium et ob quasdam voltas ipsarum domorum, et alias quamplures causas propter quam rem oportunum est vt in ordine dando dicto fortilitio Vestrum Dominium prouidere dignetur mittere aliquem Ingeniarium ad hoc vt tam de fortificatione, quam de expensis minorandis vtilius prouideatur: quoniam hic non reperitur aliquis aptus ad hoc, nec sine huiusmodi Ingeniariorum fieri possit aequaliter, et esset construendum, et fabricandum secundum parere nostrum unum fortilitium in hunc modum, videlicet: Quod quaedam turris comunis, et alia turris Episcopatus non multum distans ab illa, aut turris Abbatiae cum Abbatia, quae alias per bombardas

Natpis s grbm trogirskog kneza Jakova Zorzija iz 1425. (Samostan sv. Dominika)

Vestri Domini in parte destructae fuerunt, et que sunt à capite pontis insulae eleuentur et fortificentur cum muris, barbacanis, et receptis circa eas cum quam minoribus expensis fieri, et fabricari poterit secundum ordinem dandum per ingeniarium transmittendum per Vestrum Dominium quia propter paruam moram, quam ego capitaneus traxi in Tragurio non potuimus totaliter deliberare quomodo fieri debeat fortilitium antedictum, maxime non essente hic aliquo Magnifico Ingeniario ad predicta, nec etiam esset aliquo qualiter deliberandum sine consilio, et parere vnus Ingeniarii quoniam talis Ingeniarius melius sciret ordinare quam ego. Sed vnus est Serenissimus Princeps quod quamuis prouidissemus de faciendo laborare districtuales, et ciues vt expense minores sint tamen illa modica quantitas pecuniarum, quas mihi comiti misistis dominis capitanei, Vestrum Dominium nihil esset ad tantum opus fabricandum ex quo si placet Domini Vestri quod dictus opus citius, et cum debito modo deducatur ad finem oportunitate erit vt de pecunia neccessaria Vestrum Dominium prouideat et mittat. Verum quia consideramus quod a latere ponentis vbi est quaedam turre magna, aqua maris profundior est, et latior, et ob hanc causam iter, ac aditus ad turrem predictam est habilior, per quam partem tam galeae quam naues in omni oportuno casu melius et tutius possunt succursum prebere dictae turri, quam à latere leuantis, vbi aqua maris non multum profunda est, nec etiam locus sit latus, ex quo galeae, seu naues non possunt adire murum ciuitatis. Ideo dicta turre magna primo est fortificanda; quamobrem ego comes predictus cum illis pecuniis mihi ad hoc destinatis quam praestius potero incipiam murari facere dictam turrem à parte versus ciuitatem, vbi aperta est, qui murus sit amplitudinis pedum septem cum dimidio, et altitudinis passuum quatuor ad mensem: Tr. absque merlatura; nam videmus hoc esse de praesenti magis neccessarium et etiam minoris expensae. Insuper traumenta, et lignamina alias posita pro cooperiando dictam turrem defectu cupporum, quibus tunc non fuit coperta, omnia putrida sunt in tantum quod lignamina noua erunt neccessaria, et opportuna, et quoniam videmus quod ipsa lignamina non possent haberi per viam Segniae nisi cum maximis expensis. Ego Comes pro minuendis expensis hortarer Dominationem Vestram vt ipsa Dominatio Vestra prouideret, et conduci facere de Venetia quia multo minus constabunt, et cum minoribus, et prestius quia nauigia non reperirentur in loco isto; quas quidem expensas in quantum potero iuxta mandata vna attenuare curabo. Ipsa enim turri murata

skupije i benediktinske Opatije koje su teško oštećene bombardiranjem tijekom mletačke opsade. Naglašava važnost velike kule na zapadnom rubu poluotoka, koja zatvara luku, a izložena je prema gradu. Nužno je što prije osigurati drvenu građu i postaviti podnu i krovnu konstrukciju krovišta te dopremiti oko 16000 crepova. Odlučno odbacuje skuplju varijantu nabave drveta u Senju, jer je sigurniji i povoljniji način brodovima iz Venecije.

U vrijeme kneza Jacopa Zorzija nastavlja se gradnja kaštela i pojačava se barbakan. Jedan je branio glavu mosta prema otoku, a manji barbakan s pojasom zida bio je na kraju jarka pred ulazom u kaštel.²⁷

Prilikom istražnih radova uz istočnu stranu kaštela Kamerlengo otkriveni su temeljni dijelovi vanjskog obrambenog zida, koji je na udaljenosti od četiri do šest metara pratio obodne zidove kaštela, štiteći tako donje dijelove zida od artiljerije i ratnih sprava. Na Ganassinu presjeku antemurale je samo na istočnoj strani dozezao visinu prvog kata, zasigurno kao i gradski zid koji je spajao kaštel s Burgom, dok je prema moru i sjevernom opkopu oblikovan samo kao zaštitni parapet platforme uz perimetar kaštela, odnosno vanjski *trincieramento* kako ga naziva mletački inženjer. Tom prilikom nije ustanovljena širina opkopa, ali je položaj mosta definiran širokim dvostrukim zidom na kojem su temeljena vanjska vrata kaštela. Sučelice na plaštu Kamerlenga bio je vertikalni žlijeb u visini

debito modo ponam vnum Comestabilem cum sociis suis ad custodiam turris predictum aduisans tamen Signoriam Vestram quod nisi Dominatio Vestra prouideat de mittendo dicta lignamina, tam, pro coopertura, quam pro solariis, etiam, 16. milia; cupporum ipsa turris fortificari non potest. vltierius considerato quod murus nouus Burgi est coequalis dictae turri fortificandae, in medio cuius muri est quedam turris magna, et quadra; deliberauimus quod dictus murus destruatur pro parte taliter quod sit inferior dicte turri: antedicta vero turris quadra funditus eruatur, sicut et alias fuit terminatum. Denique considerauius murum diuidentem ciuitatem veterem à noua pro securitate supradicte turris. Fore funditus euellendum, sed secundum parere nostrum praestat, et securius est vt non destruatur nisi post quam turris catenae antedicta cum illis aliis duabus turribus in Ciuitate veteri fuerit fortificata, vel quando Dominatio Vestra mandabit. Quae omnia Vestre Dominationi seriusius denotauius vt ipsa plenam suscipiat informationem; sed tamen defectu pecuniarum ad dictum fortilitium fabricandum, vt lapidum, calcinae, et similibus in tempore non valemus fortificatione illarum turris suprascripte, et nihilominus circa opus turris magnae portus vacabimus proposse. Preterea deliberationem alias factam per consilium Rogatorum. In aduentu spectabilis viri domini Petri Corario, et domini Victoris Bragadino presentium. Inclusam transmittimus simul cum deliberatione nostra, et parere ultra aduisionem ipsarum literarum vt prelibata Dominatio Vestra habita /str. 473/ plenissima informatione valeat prout ei videbitur prouidere gratiae cuius se humiliter recomandamus.

Datum Tragurii die 4. Aprilis 1424 Dominationi Vestre Serenissime mandato Petrus Laure-dano Generalis Capitaneus Maris et Iacobus Georgii, Comes Tragurii.

G. Lucio, *Memorie* (bilj. 14), str. 471; I. Lucić (bilj. 6), 1000-1003; P. Andreis (bilj. 6), str. 166.

²⁷ Jedan od reljefnih lavova Sv. Marka koji je cijeli sačuvan sa znatnim ostacima crvene boje na podlozi i olovnim zjenicama potječe iz unutrašnjosti kaštela i datiran je oko 1425. godine. Iako nema tragova mjesta na kojem je bio uzidan, dimenzije ukazuju da je bio na visokom mjestu i razvijenoj podlozi kortine. Možda se radi o jednom dijelu zidina, vratima ili pak o barbakanu na mostu pred Kamerlengom. Usp. A. Rizzi, »Maestro marchesco di Traù, Leone Marciano andante«, u: *Tesori della Croazia restaurati di Venetian Heritage Inc.*, Venezia 2001., str. 72.

otvora vrata koji je vjerojatno bio u funkciji blokiranja vratnica prema mostu. Na prostoru južno od mosta pronađene su tri kvadratne prostorije.²⁸ Na obje kule na istočnoj strani kaštela ugrađeni su grbovi kneza Jacopa Barbariga (1426.-1429.), primjer trofejne heraldike koja označuje razdoblje gradnje tog dijela utvrde. Detaljni nacrti Alessandra Ganasse pokazuju smisao za analizu obrane i daju niz važnih podataka o prostornoj artikulaciji kaštela. Most preko opkopa koji je vodio do grada ležao je na deset kvadratnih pilona, a na ulazu su označena dvojica vrata temeljena na široj platformi (2,6 x 6,0 m). Kosi pravci puškarnica na Barbarigovim kulama sijeku se na položaju barbakana na glavi mosta. Obrambeni pojas uz jarak na jugu je završavao gradskim zidom, kao i na zapadnoj strani, gdje se vratima mogla blokirati komunikacija s vanjskim pojasom oko zapadne i južne strane kaštela i velike kule. Pristup s pristaništa bio je osiguran još jednim vratima, tako da je u slučaju iskrcavanja neprijatelja kaštel mogao organizirati obranu po segmentima između vanjskog pojasa i visokog unutarnjeg zida utvrde.

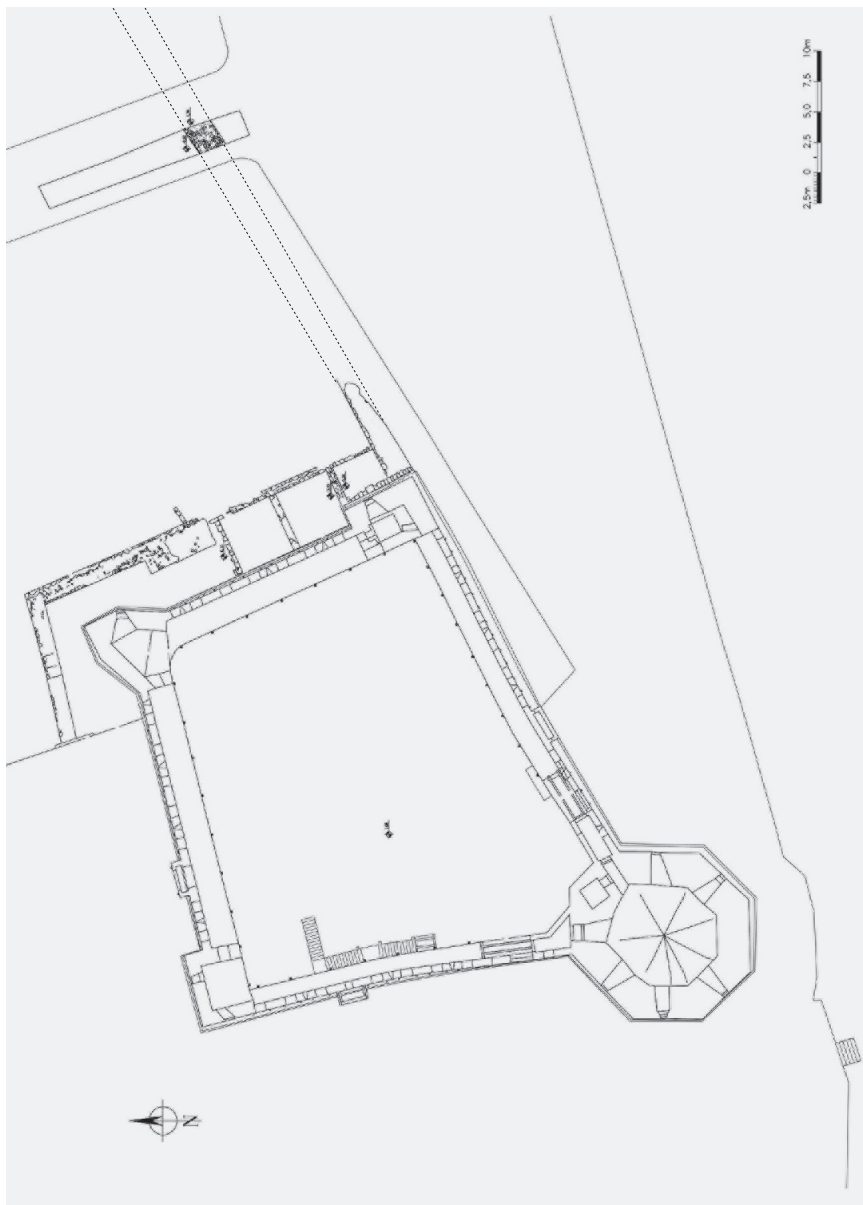
Jakov Zorzi obnašao je dužnost trogirskog kneza od 1424. do 1426. godine, a iz tog je razdoblja sačuvan natpis koji spominje neke velike radove 1425. godine. Kako je ploča s natpisom i kneževim grbom uzidana nad istočnim dijelom trijema klaustura dominikanskog samostana, tako se gradnja tog dijela sklopa redovito datirala prema njoj.²⁹ Smatramo da je natpis nužno povezati s drugim boravkom Pietra Loredana u Dalmaciji, kada je sa soprakomitima i knezom Zorzijem analizirao položaje i slabe točke obrane grada te 3. travnja 1424. izdao detaljne naputke za obnovu trogirskih zidina i kula koje su oštećene prilikom bombardiranja grada. Ploča koja obilježava brzo okončane radove vjerojatno je bila uzidana na kortini novog zida pred samostanom, kao i Loredanov grb na uglu zidina blizu vrata sv. Roka. Rudolf Eitelberger donio je crtež istaknute istočne strane zidina Novog grada s vratima sv. Roka koja su vodila u Varoš, neposredno na posjed braće dominikanaca. Na nadvratniku je bio urezan križ poput onog na ulazu u zapadnu kulu gradskog kaštela u Splitu ili na kuli Statilića u Trogirskom polju.³⁰ Lijevo sve do ugla zidina red je konzola nekad nosio manji trijem, iznad je bio uzidan grb Pietra Loredana, koji je danas smješten u Muzeju grada Trogira, a identičan je s njegovim grbom na mašikuli Kamerlenga. Sred prsobrana na kruništu bili su uski otvori strijelnica poput onih na merlaturi kaštela.³¹

²⁸ Konzervatorski odjel u Splitu u suradnji s Gorankom Tomaš iz Muzeja grada Trogira vodio je tijekom proljeća 2006. istražne radove na poljani pred Kamerlengom.

²⁹ S. Kراسić, »Crkva i samostan sv. Dominika u Trogiru«, *PPUD*, 41 (2005-2007), Split 2008., str. 95; V. Kovačić, »Trogir, Samostan sv. Dominika«, u: *Dominikanci u Hrvatskoj*; katalog izložbe, Galerija Klovićevi dvori, (ur.) Igor Fisković, Zagreb 2008. (u tisku), str. 263-264.

³⁰ D. Kečkemet, »Splitski kaštel, *Anali Historijskog Instituta JAZU u Dubrovniku*«, god. IV-V, Dubrovnik 1956., str. 267-303; K. Cicarelli, »Popravak kule Statilića u Segetu kod Trogira«, *Zbornik zaštite spomenika kulture*, knj. XV, Beograd 1964., str. 99-104.

³¹ R. Eitelberger, *Die Mittelalterliche Kunstdenkmaler Dalmatiens*, Wien 1884, str. 242. I na drugim mašikulama mogli su biti uzidani grbovi, posebice na zapadnoj, kojoj je nedostajao čitav zidani parapet.

Tlocrt gradskog kaštela na razini šetnice. Istočno je obrambena platforma s barbakanom mosta. Južni zid spaja se sa dijelom otkrivenog gradskog zida u ul. Hrvatskog proljeća 1971.

Temelji zidina ubicirani su na dva položaja ispred dominikanskog samostana, jedan od jugozapadnog ugla crkve prema obali, a drugi istočnije, gdje ulica Blaža Jurjeva Trogirana izlazi na Obalu bana Berislavića.³²

Godine 1432. za nastavak radova na zidinama grad dobiva potporu Republike, a dukalom od 26. srpnja 1436. donosena je odluka o dovršetku kaštela i obnovi gradskih zidina na mjestima gdje postoji opasnost od rušenja.³³ Trogirski knez Marco Zen (1435.-1436.) sklopio je ugovore 15. lipnja i 3. srpnja 1435. sa zadarskim majstorima Matejem Radovanovim (Alegretov) i Šimunom Bilšićem (Bilšin) o gradnji svoda cisterne u kaštelu te o gradnji novog zida sa sjevera i istoka u jarku.³⁴ Nije sasvim jasno radi li se o gradskim zidovima u kanalu prema kopnu ili pak o zidovima uz jarak koji je pratio sjevernu i istočnu stranu Kamerlenga.

Velika opasnost za cijeli grad bili su požari, koji su često izbijali u drvenim kućama predgrađa, poput onog zabilježenog 1420. godine. Razorni požar 1443. godine nanio je velike štete Novom gradu te je donesena odluka o gradnji kuća na minimalnoj udaljenosti od 40 lakata od javnih zidina.³⁵

Na trasi gradskih zidina na trogirskoj rivi, ispred jugoistočnog ugla kuće koju je na mjestu pučke građevine bombardirane u Drugom svjetskom ratu projektirao arhitekt Neven Šegvić, pronađena su manja vrata koja se sužavaju prema vanjštini zida (širina otvora od 188 do 238 cm). Na tom mjestu bedem je širok između 180 i 220 cm, ali mu južno lice nije sačuvano.³⁶ Trasa gradskog zida ucrtana je na katastarskoj mapi iz 1826. godine u pravcu od proširenja Novog grada kod crkve sv. Roka, ispred dominikanskog samostana, do sredine pročelja kuće Sasso (kat. čest. 826).³⁷

Na položaju koji je istočnije od otkrivenih vrata lomi se pravac gradskih zidina prema uglu Pasika te slijedi skošenje u smjeru Kamerlenga. Dio obrambenog zida koji je spajao Varoš s gradskim kaštelom, a širina mu je vidljiva na jugoistočnom uglu Kamerlenga, pronađen je pri zaštitnim istraživanjima na južnom kraju Ulice Hrvatskog proljeća 1971. Sačuvan je u visini od šest redova pravilnog pravokutnog kamenja (oko 1,30 m), a širok je 2,20 metara, kao i gradski zid pred Novim gradom.³⁸

³² D. Čerina, »Zaštitna arheološka istraživanja uz južno, zapadno i sjeverno pročelje crkve Sv. Dominika u Trogiru«, *Obavijesti HAD-a*, god. XXXIV, br. 2, Zagreb 2002., str. 84-85.

³³ Kaptolski arhiv Trogir, *Raccolta di Ducali dal 1272 al 1753, Ex Volumine Reformationi*, str. 54-55. Dukalom od 7. svibnja 1432. daje se materijal za dovršetak kaštela. Usp. P. Andreis, I, str. 168, 170.

³⁴ I. Kukuljević Sakcinski, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Zagreb 1858., str. 3, 46; C. Fišković, *Zadarski sredovječni majstori*, Split 1959., str. 30, 64, 65; T. Raukar-I. Petricioli-F. Švelec-Š. Peričić, *Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar 1987., str. 138; E. Hilje, »Zadarski protomajstor Andrija Desin«, *PPUD* 34, Split 1994., str. 95.

³⁵ I. Lucić (bilj. 6), str. 950, 969; P. Andreis (bilj. 6), str. 175.

³⁶ Prije uređenja pločnika uz kuće na Obali bana Berislavića god. 1998. Konzervatorski odjel u Splitu proveo je zaštitna arheološka istraživanja pod nadzorom Dubravke Čerine.

³⁷ L. Čoralčić - I. Prijatelj Pavičić, »O graditeljskoj aktivnosti u trogirskim ženskim benediktinskim samostanima u vrijeme biskupa Jeronima Fonde (1738-1754)«, *PPUD*, 38 (1999.-2000.), Split 2002., str. 386.

³⁸ U prosincu 2008. prilikom iskopavanja na dionici trase kanala za veliki infrastrukturni projekt

Kasnosrednjovjekovni obrambeni zid vidljiv je na južnom pročelju grada kod samostana i crkve sv. Nikole i kod palače Cega, dok se u više zgrada nalazi u arheološkim slojevima ili do visine prvog kata. Sve zgrade uz južni perimetar grada većim su dijelom bile građene u prislonu na plašt gradskih fortifikacija, poput sklopa Biskupije, palače Lucić, kuće ex Carli, srušene crkve Sv. Duha i velike zgrade njezine bratovštine. Široki potez gradskog zida od kuće Carli do vrata Sv. Roka koji je vidljiv na fotografijama s kraja XIX. st. srušen je nakon požara koji je 1896. zahvatio crkvu Sv. Duha. Nakon temeljitog uklanjanja crkve i tragova kasnosrednjovjekovnih gradskih zidina, na tom je položaju podignuta 1909. godine osnovna škola, kao uglovnica čije je pročelje postavljeno paralelno s novom obalom.

Temeljem fotografija iz vremena rušenja crkve izvjesno je da je zid u punoj debljini s hodnikom šetnice bio sačuvan do iznad razine prozora drugog kata kuće Carli, što je i danas vidljivo na promjeni strukture zidanja na trećem katu baroknog pročelja. Na manjem dijelu zidina koje su pokrivale apsidu bili su sačuvani zupci kruništa. U prezidavanju trećeg kata nestali su i još vidljivi prsobrani, ali je na spoju s palačom Lucić sačuvan dugi vertikalni zasjek koji se proteže sve do razine nadvoja prozora drugog kata. Sličan otvor sačuvan je na južnom zidu kaštela Kamerlengo, ispred okvira vrata koja sa šetnice vode do velike kule. Analogno tome možemo pretpostaviti da se isti obrambeni element nalazio na šetnici zidina prije ulaza u kulu Lucića, koja je sačuvana u arheološkim slojevima i sporadičnim ugaonim zupcima, ali je potpuno izgubljena u vizuri grada prezidavanjem glavnog pročelja palače. U vrijeme rušenja crkve Sv. Duha dokumentirana su i

Gradski zid u Ulici Hrvatskog proljeća 1971.

Eko-Kaštelanski zaljev arheološki je nadzor vodio Miroslav Katić iz Konzervatorskog odjela u Trogiru u suradnji s Marijanom Lozom.

Rušenje crkve sv. Duha i gradskog zida

istoimena gradska vrata s kamenim nadvojem kojima se s mora pristupalo četvrti u kojoj su imali sjedišta plemićki rodovi Andreis i Sobota. Upravo je obitelj Sobota god. 1397. darovala svoju kuću bratovštini Sv. Duha, koja ju je adaptirala za istoimenu crkvu.³⁹ Trag gradskih vrata kao i širina zidina (1,80 m) jasno je sačuvan na jugozapadnom uglu kuće Karli (kat. čest. 522/1), ali je paralelno vidljiva još jedna reška, koja je potvrđena i arheološkim sondiranjem prizemlja.⁴⁰ Naime, gradski je zid bio podebljan kod ulaza u grad još jednim zidom deb. 1,75 m koji se protezao prema istoku za oko dva metra. Taj masivni element upućuje na mogućnost ojačanja gradskih vrata ili formiranja zidanog podesta stepenica koje su vodile do stražarskog ophoda oko zidina.

Detaljni nacrti gradskog kaštela u akvarelu čuvaju se u Beču, a izrađeni su za vrijeme austrijske uprave 1829., kada je jarak već bio zatrpan građom iz srušenih zidina. Za francuske uprave zgrade su na sjevernoj i zapadnoj strani dvorišta Kamberlenga uklonjene, osim kapelice sv. Marka, a vanjština je kaštela vrlo precizno dokumentirana, s uzidanim grbovima, pukotinama i oštećenjima završnog kruni-

³⁹ I. Benyovsky, »Popis javnih zgrada u Trogiru 1789. godine«, *Povijesni prilozi*, 29, Zagreb 2005., str. 191-213, 205-206; Ista, »Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku«, *Povijesni prilozi*, 32, Zagreb 2007., str. 38-39; A. Plosnić Škarić, »Blok Andreis u Trogiru. Prilog poznavanju romaničke stambene arhitekture«, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 31, Zagreb 2007., str 19.

⁴⁰ U prosincu 2009. godine arheološko sondiranje u dijelu prizemlja vodila je arheologinja Milka Mrduljaš.

Kuća ex Carli podignuta uz gradski zid
s ostacima vrata Sv. Duha na uglu

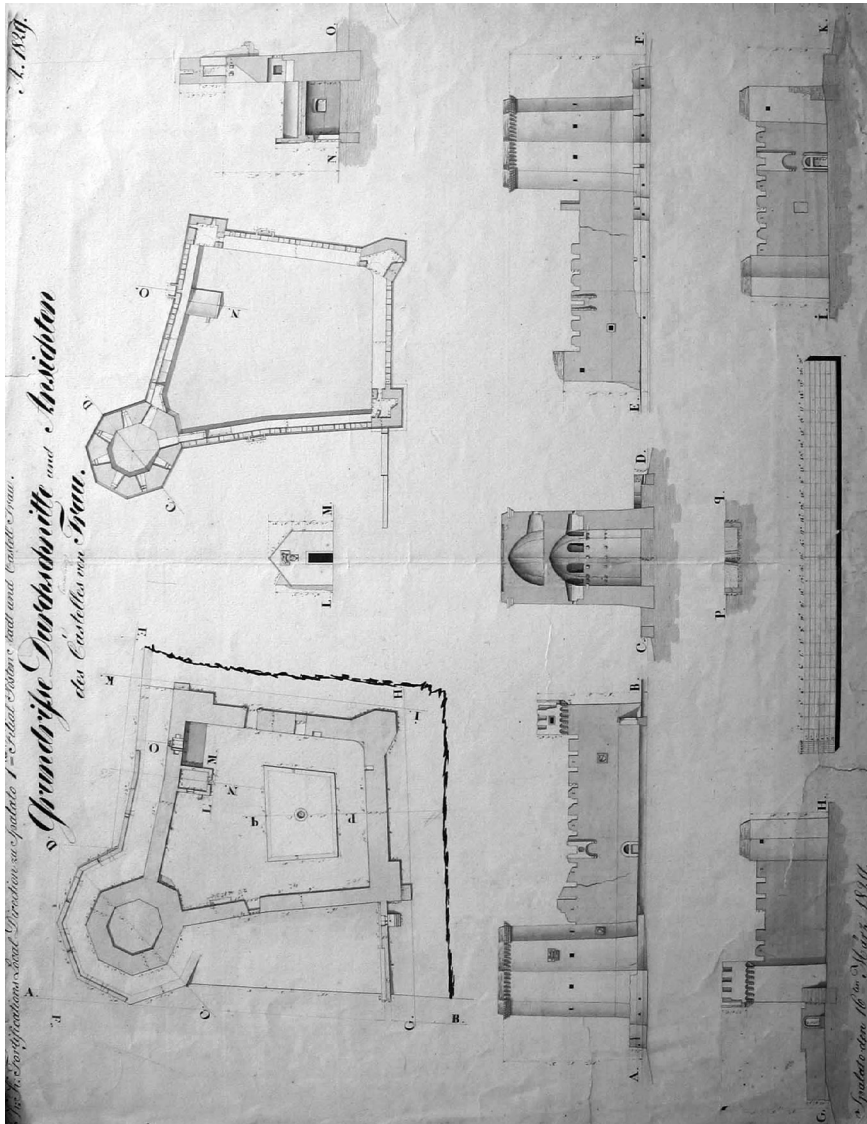
Gradski zid u prizemlju kuće ex Carli

šta. Posebno je prikazana velika kula u svim tlocrtnim razinama i presjecima, s oznakama dimenzija. Inventuru stanja vojnih zgrada i utvrda vlasti su sistematski provodile za cijelu pokrajinu, a nacrti su bili pohranjeni u Zbirci karata Ratnog arhiva u Beču (*Kartensammlung des Kriegsarchives*). Zbirka je dragocjen izvor za proučavanje dalmatinskih fortifikacija, a danas je smještena u Državnom arhivu u Beču.

U čitavoj Europi obrambeni karakter gradskih zidina gubi značenje, potiče se otvaranje širokih komunikacija i šetališta, a na platformama bastiona i uz nekadašnje fortifikacije šire se parkovi i perivoji. Ruševno stanje zidina dodatno je poticalo državne vlasti na njihovo uklanjanje, pa je i kaštel Kamerlengo koji je bio uknjižen na državni erar god. 1848. uvršten na popis za rušenje. Kako nije prihvaćena nakana Općine o kupnji kaštela, apeli i upozorenja o ruševnom stanju upućeni su konzervatoru Vicku Andriću, kod kojeg lokalni ljubitelji spomenika traže pomoć za obnovu dotrajalih zidova. Slično se ponavlja i 1885., ali unatoč nastojanjima don Frane Bulića stanje je nepromijenjeno.⁴¹ Tek 1934. uz preporuke konzervatora don Frane Bulića i Ljube Karamana kaštel Kamerlengo, dotada državno dobro, prelazi u ruke trogirске Općine.⁴² Za razliku od zadarskog i splitskog kaštela, koji su dijelom porušeni ili integrirani u kasnije gradnje, trogirski je kaštel sačuvalio izvornu planimetriju i volumen. Iako čednih dimenzija ova je utvrda dosegla simboličku razinu u slici grada, dominirajući gradskom lukom poput svjetionika za sve plovidbene pravce.

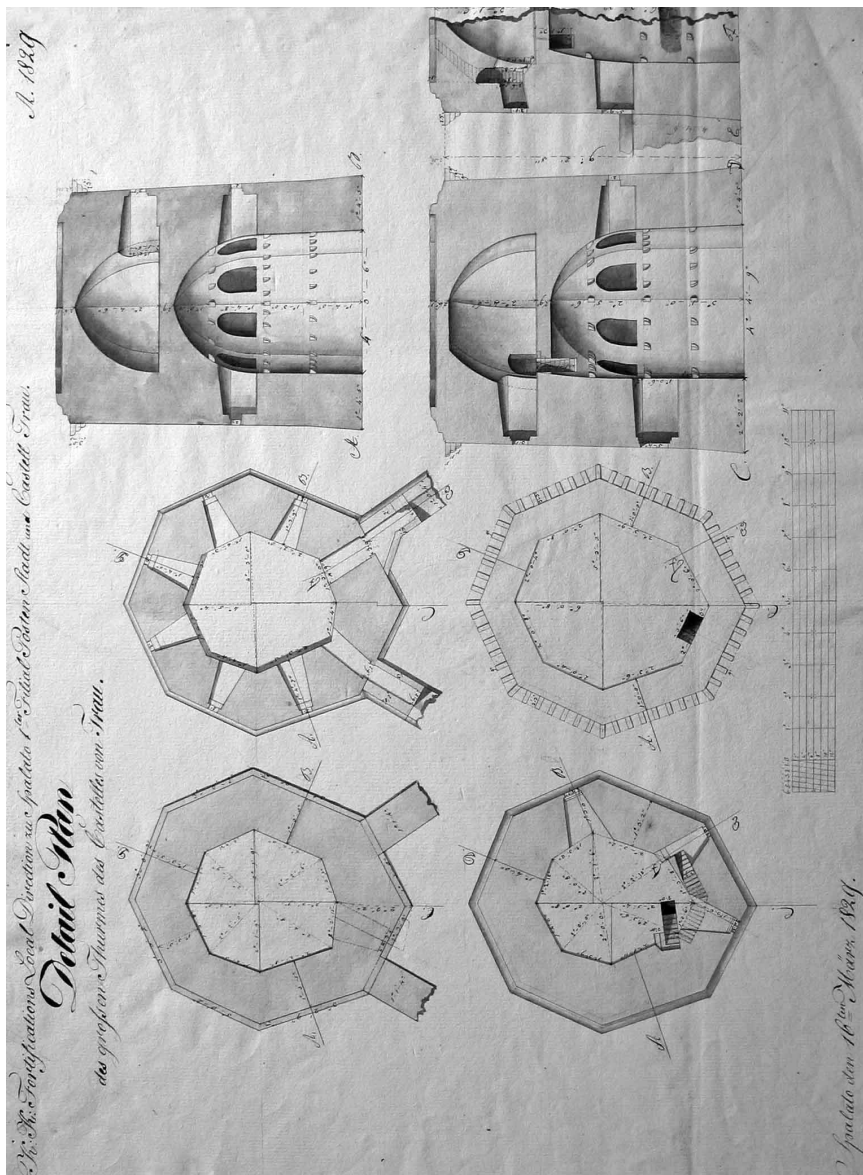
⁴¹ D. Kečkemet, *Vicko Andrić - arhitekt i konzervator 1793-1866*, Split 1993., str. 176; S. Plović, *Graditeljstvo Trogira u 19. stoljeću*, Split 1996., str. 56; Konzervatorski arhiv Split (dalje: KAS), 62/1885.

⁴² KAS, 117/1934, 144/1934.

Tlociti i presjeci kaštela u Trogiru iz 1829.

Wien, K.K.: Fortification Local Direction zu Spalato 1. ter Filial Posten Stadt und Castell Trau. A. 1829. Grundrisse Durchschnitte und Ansichten des Castell von Trau, Spalato den 16. ten März 1829 (Inland C III, a. Traù N. 7.)

Detaljni nacrt velike kule trogirskog kaštela
 Wien, K.K.: Fortification Local Direction zu Spalato 1. ter Filial Posten Stadt und Castell Trau. A.
 1829. Detail Plan des Grossen Thurmes des Castell von Trau, Spalato den 16. ten März 1829
 (Inland C III, a. Traù N. 8.)

THE CITADEL IN TROGIR
A Contribution to the Study of the Fortifications of the early 15th Century

Vanja Kovačić

The citadel in Trogir was built according to a plan by the new Venetian government at the beginning of the 15th century as a detached fort on the periphery of the fortified town. In the earliest documents relation to the planning of the Trogir castle and the preparations for the building there is mention of a *fortilicio* or *arx*. It was only several centuries later that the name of Kamerlengo, taken from the title of respected officials [chamberlain] of the Venetian Republic, became common. In documents of the late 18th century it is stated that the castellan and camerlengo had a dwelling in the northern set of houses within the citadel, today no longer in existence, which suggests that the name of the office became, over the course of time, a synonym for the Trogir town castle. Trogir 17th century historians Ivan Lucić and Pavao Andreis collected invaluable historical sources and evidence concerning the past of the city, particularly concerning the siege by the Venetian fleet. Documents provide precise instructions for the construction of the citadel founded on strategic analyses of the ground, access from land and sea and of directions from which attacks would be naturally frustrated.

The Trogir naval siege, accompanied by bombardment of the city, was executed according to the decision of Doge Tommaso Mocenigo (1414-1423). As early as the 14th century there had been an attempt by Venice to master Trogir, that small but important Dalmatian commune. The conflict between the Genovese and the Venetians broke out in a sea battle off Trogir in 1378, for Genovese galleys commanded by Luciano Doria had taken cover there. Under the command of Admiral Vettore Pisani, the Venetian fleet bombarded the city from the sea and from positions on Čiovo island, with an attempt to make a seaborne descent on the mainland. However, the plan did not bear fruit, and neither did a renewed attempt by Venice to take Trogir in the following year.

After the victory over the Turkish fleet at Gallipoli, on the bridgehead between Europe and Asia Minor in 1416, the Venetians soon gained control of cities on the entrance into the Adriatic. A second strategic point, in the northwest, consisted of Aquileia and the whole of the province of Friuli, which fell in 1419-1420. When Venetian government in Zadar had been consolidated, interventions in the commune centres in central Dalmatia were the next part of the Mocenigo programme to conquer the whole of the Adriatic basin. At Gallipoli, Pietro Lorédan had made his name as commander of the fleet, and led it during the attack on Trogir during May and June 1420. The 14th century city walls with the towers at the rim, the monastery of St Nicholas, the cathedral and bell tower, the council chamber, city loggia and numerous palaces were seriously damaged. One of the first tasks in the organisation of the life in the city was the repair of the damaged walls and towers and the construction of the citadel, which was able to function as a separate fort. Immediately after Verona acknowledged Venetian rule in 1408, an office called *provisores ad fortilicia* was set up, part of the programme of which

was to check out the condition of the defensive system in other conquered provinces as well. The Republic sent Picino its tried and tested fortification expert, who had achieved prominence in the construction of the Lido fort, which was in fact the bulwark of Venice, and from 1413 to 1428 was posted to Verona, where he ran the renovation of the citadel. In the edicts of 1422 and 1424, mention is made, in connection with the fortification of Verona, of *magistri Picini ingenarii nostri* and *prothoingenarius ducalis domini Venetorum*. Working with him were masters Stefano and Giovanni of Cremona. On the orders of the doge, he occasionally arrived in Dalmatia as well; the sources refer to him in 1414 in Zadar and Šibenik as *magistrum Pizinum*, but his personal name is not given. In 1409, the Venetian government in Zadar built a fort at the south east of the city called Citadella. Not long after that the trecento city castle on the north east of the peninsula was reinforced after a detailed plan by Engineer Picino of 1414. It had a square ground plan with a polygonal corner tower facing onto the city, a barbican with a fortified belt of walls around the castle, which was accompanied by a wide defensive fosse.

At the very beginning of August 1425 the doge constituted a commission the task of which was to make a decision about the best place for the construction of a citadel in Trogir. Magister Picino made use of the defensive mode adopted in the Zadar castle, where the site chosen was peripheral with respect to the existing structure of the town and adapted it to the position of Trogir port, the navigation channels and the shallows of the marine channel. Detailed instructions about the handling of the walls and towers in situ were given by Captain General of Adriatic Pietro Loredan, specifying which parts were to be demolished, which strengthened.

At the beginning of September Trogir rector Detrico signed a contract with the stone carver Marin Radojev for the working of stone for the foundations of the citadel. With three stonecutters, Marin guaranteed to collect stone in the quarry and work the face of the ashlars, and bring them by ship to Trogir, to the site of the construction of the future citadel. The contract made it clear that what had to be built was a tower with 15-foot wide towers, making use in the fill and the outer face of the walls high quality mortar, as befitted the reputation of a good craftsman.

A small chapel dedicated to St Mark, patron saint of the Most Serene Republic, was put up in the courtyard of Kamerlengo. Below the monumental relief of a lion was the coat of arms of the Tron family in a quatrefoil. Luca Tron had distinguished himself as the captain of a Venetian galley in the surrender of Korčula and the siege of Trogir, and was rewarded with the confidential office of city rector (1421-1424), the second in chronological order from the establishment of the new Venetian government. A Gothic relief of a lion with the initials DC and the coat of arms of the Contarini family was done after the capture of Trogir in the 15th century and placed in the chapel in memory of Doge Domenico Contarini I (1043-1071), who is mentioned in Venetian annals in the context of the taking of Zadar in the middle of the 12th century.

The works on the construction of the castle went on slowly for the commune

was not able to summon up funds enough from its own revenues and constantly repeated requests for aid. During a second visit to Trogir in 1424 Admiral Loredan toured the city with the commanders of the galleys and informed Doge Francesco Foscari of all he had observed.

At the time of rector Jacopo Zorzi (1424-1426) work was continued on the construction of the citadel and the barbican was reinforced. The coats of arms of rector Jacopo Barbarigo (1426-1429) were incorporated into both towers on the eastern side of the citadel; as trophy heraldry, they must be considered indications of the time of the completion of the work on this part of the fort. An inscription mentioning some big works of 1425 during the time of Rector Jacopo Zorzi is built in over the eastern part of the portico of the cloister of the Dominican monastery. It needs connecting with the long stay of Pietro Loredan in Dalmatia; together with rector Zorzi and the galley commanders, he issued detailed instructions for the renovation of the Trogir walls and towers that had been damaged in the bombardment. A slab that records the rapidly completed works was probably incorporated into the curtain of the new wall in front of the monastery, and Loredan's coat of arms was built into the corner of the wall close to the gate of St Roch.

In 1432 the city received aid from the Republic for continuation of works on the city walls, and in an edict of July 26, 1436, a decision to complete the citadel and renovate the city walls at places threatened with collapse was taken. Rector of Trogir Marco Zen (1435-1436) entered into contracts with the Zadar craftsmen Matej Radovanov and Šimun Bilšić about the construction of a vault over the cistern in the castello and of a new wall on the north and the east in the fosse.

Detailed drawings of the city castello in watercolour are kept in Vienna (Kartensammlung des Kriegsarchives) and were done during the time of the Austrian government of 1829, when the moat was already filled up with building material from the demolished walls. A large tower in all floor plan levels and with cross sections and indications of dimensions is shown separately.

At that time, throughout Europe, the defensive character of city walls lost their importance; the opening up of wide roads and promenades was encouraged; on the platforms of the bastions and along the onetime fortifications stretched parks and gardens. The ruinous state of the walls was an additional encouragement to the authorities to remove them, and Kamerlengo Castle, which had been registered in the exchequer, was in 1848 added to the demolition list. But unlike the citadel in Split and Zadar, which were partially demolished or integrated into later construction, the Trogir castle kept the original planimetry and volume. Although of modest dimensions, this fort acquired a symbolic level in the image of the city, dominating the city port like a lighthouse for all the navigational routes.